

ROZTROPNIE (115) *av*

rof- (114), roz- (1).

Oba o oraz e jasne.

comp i sup (4+2) -roztropni(e)j (6). sup nã- (1) BielKron, naj- (1) Mącz.

Składnia comp: roztropniej niż(li) kto (2).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVIII w.

Rozważnie, rozsądnie; mądrze; prudenter Mącz, PolAnt, Vulg, Cn; sapienter PolAnt, Vulg; caute(-o) Mącz, Calag; sagaciter HistAl, Mącz; industrie Vulg; consulte, considerate, discrete, naviter, scite, sobrie, solerter Mącz; callide, dext(e)re, perite, scienter Cn (115) : Discrete, Mądrze/ Roftropnie/ Rządnie. Mącz 49a; Prudenter, Mądrze/ Bącznie/ Roftropnie. Mącz 328b, 63d, 64a [3 r.], 242d, 364a, 372c, 399b.

a. O czynnościach intelektualnych (18) : thák też ieft potrzebno krolowi wzrok ferdeczny mieć oftry/ iż tho co nań zależy widzieć/ ma roftropnie rozeznawać. *HistAl G3; Włzákże ty rzeczy [o bogach pogańskich] mądry człowiek v siebie roftropnie záchowa (marg) Roftropnie rozumieć. (-)/ iáko ku náuce godne/ ále nie iáko Bogu przyjemne BielKron 25; Też áby to w łobie y wważył y roftropnie rozmiárkował/ czego łie bać á czego łie nie bać/ czemu łie łłuznie rádownać á czym łie też nie názbýt cieřzyć/ przypátrzywłzy łie odmienności fortuny. RejZwierc 21, 146.*

Zwroty: »roztropnie rozmyślác (a. rozmyślíc się)« [szyk zmienny] (2): Bo łnadź nawiętfzy rozum/ gdy kto przyłzłe rzeczy/ Rozmyłlác roftropnie/ záwždy ma ná pyeczy. RejZwierc 127; Ale kto łie ná to roftropnie rozmyłli/ á włzytko łobie rozważy/ tedy to łnadnie łam v łiebie ználeść y rozeznác może RejZwierc 162v.

»roztropnie (sobie) uważác (a. uważýć, a. rozważác, a. rozważyć), rozważny, uważany« [szyk zmienny] (6:2:1): Bo wważ iedno łobie roftropnie łwięte łłowá iego RejPos 88; A ták bącznemu á roftropnie rozważnemu człowiekowi pilnie trzeba obaczác/ y co od kogo bierze/ y co też prze kogo czyni RejZwierc 99v, 21v, 23v, 30v, 38v, 84v, 106v, 149.

Wyrażenie: »roztropnie umiarkowany« (1): A włzákże y tá włpaniłość á łerce wyniołte ma być roftropnie vmiárkowane RejZwierc 149v.

Szereg: »mądrze a roztropnie« (1): Tákże też rzecz tę małz v łiebie z podobieńtwá tego ráchowác y one mądrze á roftropnie łzácowác. CzechRozm 206.

b. O czynnościach konkretnych (63) : Tedy Iudáls nápirwéy nań ręce rzucil/ ij zawolál głofem: Ińcieżgo/ a roftropnie wiedzcie Iezufa milégo *OpecŻyw 106; RejJóz E5; A ták niechay tve dzyatki/ roftropnie łie rządzą BielKom B4v; RejWiz 11, 124v; BibRadz I 138c marg; SienLek 116v, 176; RejPos 312; iákiego też żywotá [człowiek poczciwy] ma vżywác/ y iáko ma włzem dobry być/ y iáko á gdzye ma roftropnie dobrodzieyftwy łwemi łzáfowác. RejZwierc B, Bv, 29v, 77, 83, 93v (14); PaprPan A3, Q3; Dał mię tobie Oćiec troy zá Miłtrzá włáfnego/ Abym cię z młodu ciągnął do włzego dobrego: Zebyś vmiął rycerłkie łztuki wypráwowác/ A między rozumnymi roftropnie wotowác [verbis posses orator haberi] *ModrzBaz 14v; A ołobliwie vmiął fundámety y korzenie cnot y wyłtepkow ludzkich odkryć y wważyć/ łkąd co pochodziło/ ku wwiárowániu złego/ y náśládowníu dobrego: roftropnie tego vżywáiąc. SkarŻyw 332; NiemObr 26; GórnRozm G; Pánno czternałtego roku Iozephowi/ z**

fkrytey rády Bożey/ roftropnie [= w wyniku przemyślanej i słusznej decyzji] pośl(u)biona/ modl fię zą námi. *LatHar* 501; *KlonKr* A2v, E3.

W połączeniach szeregowych (2): Ale rozważny człowiek iefli fie vda ná Rycerfki żywot/ tedy wŷzytko rozmyŷlnie/ roftropnie/ trzeźwie/ w káżdey rzeczy baczeniem y wważeniem/ około fiebie fpráwuie. *RejZwierc* 144v, 144v.

W charakterystycznych połączeniach: roztropnie obchodzić [= unikać], obchodzić się, przebaczać, rozkazywać, rozsądzić (2), rządzić (się) (4), szafować (6), używać (8), wotować, zabiegać.

Przysłowie: Cokolwiek czyniŷ/ roftropnie czyni/ á pátrz koncá *RejWiz kt*.

Zwroty: »roftropnie (sobie) poczynać (a. począć)« = *prudenter se gerere PolAnt*; *adhibere cautionem, agere caute Calag* (8): Owa Dawid we wŷzytkich fpráwách fwych/ roftropnie fobie poczynał/ przeto iż był Pan przy nim. *BibRadz* 1.Reg 18/14, 1.Reg 18/5; *BielKron* 54v, 244; *GórnDworz* L4; *MycPrz* II Av; *Calag* 212b; *CzechEp* 298.

»roftropnie postępować« (1): Z nowu oto wŷzech fwoich niewczáłow wetował/ Gdy ták ná wŷzem roftropnie z dziećmi poftępował. *HistLan* F2.

»roftropnie sprawować (się)« = *intelligere PolAnt* (6): *RejJóz* L7; Przeto profzę corko ma roftropnie fie fpráwu/ Przeciw káżdey pokufie mocno fie záltáwu. *BielKom* C7; Nie vchylayże fie od niego/ áni ná práwo áni ná lewo/ iżbyŷ fie roftropnie fpráwował gdzie kolwiek poydzieŷ. *BibRadz* Ios 1/7, Ios 1/8, *Ps* 101/2; *RejZwierc* 144v.

»roftropnie stanowić (się) (a. postanowić, a. postanowienie czynić), postanowiony« (5:1): [*papież Bonifacy IX*] dofyć roftropnie poftánowienie czynił/ chocia piłmá nie wiele vmiał. *BielKron* 187v; ábyŷ ząwždy miał [...] żywot fwoy roftropnie ná wŷzem poftánowiony *RejZwierc* 136v, 32, 141, 144v; *WerKaz* 305.

»roftropnie (u)czynić, działać« = *agere industrie, prudenter facere Vulg* [*szyk zmienny*] (3:1): Rzekąc/ roftropnie działaycie/ A tey báŷni poŷluchaycie. *BierEz* Fv; *RejWiz kt*; *Leop* 2.Par 32/5; *WujNT Luc* 16/8.

»roftropnie się zachowywać« (1): O iego [*cesarza Juliusza*] żywocie doŷtáteczniey wypifuią Swetonius/ Plinius/ Tytus Liwius/ iáko fie miernie á roftropnie począł był záchowywáć. *BielKron* 131.

Szeregi: »bacznie a roftropnie« (1): Boć to káždy ŷzczefliwy/ kthory co w iákiey fpráwie fwoiey bacznie á roftropnie poczyna/ á propofitum fwe ŷlufznie pokázuie *MycPrz* II Av.

»mádrze i roftropnie« (1): [*Józef*] ciefielŷtwem fie wielmi mádrze ij roftropnie obchodził *OpecŻyw* 5.

»miernie (a. pod miarą), (a) roftropnie« (2): *BielKron* 131; Moderate, Adhibita moderatione – Podmiara [!], roftropnie. *Calep* 668b.

»nadobnie a roftropnie« (2): Iuż ząwždy wŷzytko ŷporo/ bo iedno drugiego o wŷzytko fie rádzi/ wŷzytko fie nadobnie á roftropnie ŷtánowi/ wŷzytkiego fie á wŷzytkiego ŷporo przymnaża. *RejZwierc* 32 [*idem*] *WerKaz* 305.

»rządnie a roftropnie« (1): Cauto est opus, ut sobrie, etc. Rządnie á roftropnie fie muŷy w tę rzecz wdáwáć. *Mqcz* 42a.

»uważnie a roztropnie« (1): Bo gdy w fwym rozmyśle fercze czyfthe wżytko vważnie á roftropnie poftánowi/ iuz ine członki iáko kmiotkowie álbo zagrodniczkwie to wżitko fprawowác mużą co im on woit rofkáže. *RejZwierc* 141.

W przem (1) : Wżytko rozum a miara roftropnie fprawuie *RejJóz* L7.

a. *O trybie życia: zgodnie z normami społecznymi, obyczajnie* (2) : Ná przykład wżem ktorzy fwe dzyatki roftropnie chowác żądaią. *BielKom kt.*

Szereg: »rozważnie a roztropnie« (1): A ták wielka to ieft rzecz kto fwe poćiwe czáfy á przeminęle láthá rozważnie á roftropnie wychowa áż do fzedziwości fwoiey. *RejZwierc* 143v.

c. *O wypowiedziach: przekonująco, też elegancko, wytwornie* (22) : a on ijch pyta píma o Mefyalfu mądrze/ ij na ijch pytanie odpowiedá ijm roftropnie/ tak ijż wlfytcy fie iego mądrofci dziwowali *OpecŻyw* 33; *LubPs* O3v; *BibRadz Eccli* 17/8; *BielKron* 80v, 331v, 349 [2 r.]; Bo wielkie podobieńftwo/ że oni y roftropniey/ y z mnieyżym ábo fnać żadnym ná ofoby baczeniem/ o Rzeczypoftolitey rádźić będą: y lepiey w káždey rzeczy przyftoyność obaczą/ niźli cí/ ktorzi [...] *ModrzBaz* 97; *SkarŻyw* 293; *WujNT Mar* 12/34.

W połączeniu szeregowym (1): A oni [*adwersarze*] też niechby mieli tákże wiele [...] ofob/ coby o to porządnie/ roftropnie/ y fpokoynie pytać vmieli y chćieli. *PowodPr* 47.

W charakterystycznych połączeniach: roztropnie odpowiadać (odpowiedzieć) (3), *opowiadać, pokazać, prosić, pytać* (2), *radzić, rozvodzić, rzecz prowadzić*.

Zwrot: »roztropnie mowić (*a. rozmawiać, a. wymawiać*)« [*szyk zmienny*] (8): *BierEz* A3v; *PatKaz III* 112v; *RejPs* 56; Gdy s kfiążęty wieczerałz roftropnie małz mowić/ Nie day fie potrawami ni trunkiem włowić. *BielKom* C2; *KochSat* A4; *KwiatKsiąż* E3v; á przeto roftropniey on niź ia mowić o tym może. *GórnDworz* Kk8; *CzechRozm* 185v.

Szeregi: »roztropnie i bacznie« (1): Proście roftropnie y bącznie. *SkarKazSej* 660b.

»roztropnie, gładce« (1): będzie mogł roftropnie/ gładce/ pánu to pokazać iáko wiele pocźiwego/ y pożytecznego vrość może iemu/ y poddánym iego/ ze fprawiedliwości/ ze fczzodrobliwości/ z wielkiego fercá/ z dobroći/ y z inych cnot *GórnDworz* Ee3.

»mądrze a roztropnie« (1): [*dworzanin*] niechay mądrze/ á roftropnie rzecz prowadzi *GórnDworz* L2.

d. *O oddawaniu czci Bogu: z należytą bojaźnią bożą* (3) :

Zwrot: »chwalić (*a. chwałę, cześć dawać*), śpiewać roztropnie« [*szyk zmienny*] (2:1): A ták roftropnie niechay chwałą páná wlfyfcy obywatze ná ziemi *RejPs* 47v; *GrabowSet* Xv; Abowiem Krolem wżytkiey ziemie ieft P. Bog: śpiewayćiefz mu roftropnie. *LatHar* 364.

Synonim: *rozmyślnie*.

Cf **NIEROZTROPNIE, ROZTROPNO**